

Edmond Rostand kot dramatik.

Friderik Juvančič.

edaleč od prijaznega Luksemburškega vrta v Parizu, tam, kjer se živahni Boulevard Saint-Michel v lahnem klancu povzpenja na Grič svete Genovefe, je zbiral pred dobrimi dvajsetimi leti v svojem skromnem stanovanju stari Leconte de Lisle krog sebe odlično družbo. François Coppée, Sully-Prudhome, José-Maria de Heredia, Théodore de Banville so bili glavni stebri pesniškega kroga, ki je bil okoli srede preteklega stoletja prevzel dediščino po francoskih romantikih in ki so mu pozneje po neki lirični antologiji z naslovom „Le Parnasse contemporain“ nadeli zveneče ime „les Parnassiens“. Včasih je prihajala tudi lepa Judith Gautier, hči prerano umrlega Théophila Gautierja.

Leconte de Lisle je bil nedvomno tisti pesnik, ki je pisal najlepše francoske verze v devetnajstem veku. Na stare dni se je rad pečal s prevajanjem grških in latinskih klasikov, največje veselje mu je pa bilo, ako je mogel imenitnemu areopagu, ki se je shajal pri njem, od časa do časa predstaviti kako nadobudno mlado moč, ki se mu je bila zaupala. Nekega večera pozdravi prve došlece z besedami:

„Nocoj nas poseti mlada boginja. Njen glas je srebrn in njeni stihhi so zlati.“

Par minut kasneje stopi v salon vitka blondinka, zelo gracijozna, toda resna in skromno opravljena. Leconte de Lisle jo predstavi:

„Mademoiselle Rosemonde Gérard.“

Po kratkem pogovoru deklet vstane in prednaša na željo mojstrovo, ne da bi se dala dolgo prositi, par svojih pesnitev z globokim čuvstvom in finim okusom. —

Tri mesece pozneje, po povratku z letovišča, je imel Leconte de Lisle zopet goste.

„Kaj je z lepo Rosemondo?“ — so ga vpraševali.

„Izdala je zbirko čednih verzov z naslovom „Pipeaux“ in — zaročila se je.“

„In kdo je srečni ženin?“

„Simpatičen mlad mož z imenom Edmond Rostand. Ako še niste čuli o njem, vas opozarjam na stihe, ki jih je pred kratkim

objavil pod naslovom „Musardises“ in ki se prav gladko čitajo. Njegov oče Eugène Rostand, priznan ekonomist, član Instituta, ob svojih prostih urah tudi poet, ga je kot otroka oboževal in zelo skrbno odgojil.“

In Leconte de Lisle stopi k omari, potegne iz nje drobno knjižico z napisom „Eugène Rostand: Sentiers unis“ ter čita:

Eddy.

Comme un oiseau bavard il jase:
Et ce sont des gazouillements,
D'inimitables tours de phrase,
Des pauses, des chuchotements,
Des mots qu'il façonne à sa guise,
Des diminutifs inédits,
Une petite langue exquise,
Un vrai jargon du paradis!

* * *

Mademoiselle Rosemonde Gérard je postala Madame Edmond Rostand. Bila je do ušes zaljubljena v svojega mladega soproga in ne manj v njegove verzve. Nekega jutra ji pokloni Rostand mičen dialog z naslovom „Deux Pierrots“, proseč jo, da ga poizkusi ž njim igrati. Bili so to prvi dramatski stih pesnikove lastne inspiracije. Še isti dan jih je znala mlada umetnica na pamet.

„Théodore de Banville nima lepših verzov“ — je rekla.

Par dni potem pa pobaše skrivoma rokopis v svojo torbico in ga nese naravnost v Comédie-Française Féraudyju, svojemu bivšemu učitelju dikcije in deklamacije.

„Stvarca je res srčkana“ — pravi Féraudy. „Dovolite, Madame, da jo pokažem Claretiju.“

Šarmantni Jules Claretie je bil že takrat administrator prvega pariškega odra. Na vsem Francoskem ga ni moža, ki bi se mogel primerjati ž njim, kar se tiče okusa v dramskih stvareh. Ko je čital Rostandove stihe, se mu je zgodilo kakor pesnikovi ženi in Féraudyju: čutil je, da jih preveva dih genija. Nemudoma povabi mladega pisatelja k sebi ter mu reče:

„Vaš akt je izboren. Ako dovolite, ga predložim odboru v sprejem za naš repertoire.“

Lahko si je misliti čuvstva, ki so spremljala Rostanda, ko je hitel domov, da obvesti ženo o sreči, o kateri bi si bil dan poprej komaj sanjati upal.

„Pomisli vendar! Moji verzi v Molièrovi hiši! Kako bo to imenitno, ko bova na stare dni pripovedovala svojim otrokom, da se je igrala najina stvar v Komediji . . .“

Toda glavno besedo je imel literarni odbor. Temu že naslov ni bil nič kaj povšeči.

„Deux Pierrots! Ti večni Pierroti! Ali jih nimamo že dosti, Banvillovih in drugih?“ — je robantil Got, najstarejši med odborniki. „Hiša Molièrova se mi zdi že kakor kaka pekarija . . .“

In Rostandov prvenec je bil skoro soglasno odklonjen.

Jules Claretie se je opravičeval. Zatrjeval je, da so verzi izborni, in če bi bilo po njegovem . . .

„Prinesite kmalu kaj drugega!“ — reče Rostandu, stisnivši mu roko.

„Prinesem!“ — obljubi Edmond Rostand.

Mesec dni pozneje je imel administrator v rokah tridejanjko „Les Romanesques“. Rostand sam jo je čital pred odborom. Bila je sprejeta s pridržkom, da jo pisatelj popravi in okrajša. Sledilo je drugo in tretje čitanje v odboru. Vse izpremembe so bile odobrene.

To je bilo leta 1891. „Takrat sem začel hoditi v šolo potrpežljivosti“ — pravi Rostand sam. Tri dolga leta je bilo treba čakati, da so se razdelile vloge sprejetega igrokaza igralcem. Šele po bralni skušnji se je odločil Le Bargy prevzeti vlogo Percineta, Sylvette pa je igrala Madame Reichenberg. Uspeh predstave je bil popoln. Listi so pisali o svežem duhu, ki preveva delo, o lepih verzih, o elegantni dikciji, o spretni invenciji, o nadobudnem mladem pisatelju.

Sujet „Romanesques“ je sledeči: Bergamin in Pasquinot želita zakonsko združitev svojih otrok, Percineta in Sylvette, ki sta zelo romantično nadahnjena. Da bi očeta svoj namen laglje izvedla, se delata, kakor da je izbruhnilo smrtno sovraštvo med njima. Domenita se, da dasta nenadoma ugrabiti lepo Sylvette, ki naj bi jo potem Percinet junaško osvobodil. Toda vsled njune lastne neprevidnosti komplot ne ostane tajen. Na veliko radost vseh prizadetih pa priznata Sylvette in Percinet, da se imata že davno rada. Konec: veselo ženitvovanje.

„Les Romanesques“ se še danes igrajo in publika se ob njih prav izborno zabava. Največjo literarno vrednost ima prvo dejanje, ki je v vsakem oziru zaokroženo in samo zase majhen umotvor. Émile Faguet mu pripisuje trajno vrednost in misli, da se bo vedno obdržalo na repertoireju, tudi ako bi zadnji dve dejanji kdaj odpadli.

Ko je bil leta 1891. Rostand izročil Claretiju svoje „Romanesques“, je imel komaj triindvajset let. Njegovi ideali so bili Corneille, Regnard, Banville, Musset, zadnja dva posebno, kar se verzifikacije tiče. Med tem letom in letom 1894., torej v času, ki je potekel med prvim čitanjem „Romanesques“ v Comédie-Française in med njih premijero, se je izvršil z Rostandom precejšnji preobrat. Pisatelj je gledal svoje delo na odru s čisto drugim očesom kakor pred tremi leti, ko je bil s tresočim glasom tolmačil svoje verze strogi gosposi v Molièrovi hiši.

Tisti čas je bilo v Parizu posebno na glas gledališko podjetje, ki mu je Antoine nadel simpatično ime „Théâtre-Libre“. V njem so se seznanili Parižani z Ibsenom, Björnsonom, Hauptmannom, Sudermannom, Tolstim. Nekak nov, svež duh je zavladal na tem odru, protiven vsemu, kar je dišalo po tradiciji in po konvencionalizmu. Talenti, kakor Brieux, Lavedan, Donnay so se učili ob njem in tudi na Rostanda ni ostal brez učinka. Bajni sen o „Daljni kraljični“ je predvsem izraz tega vpliva iz tujine.

„La Princesse lointaine“ se je predstavljala prvokrat leta 1895., torej komaj eno leto po premijeri „Romanesques“. Sarah Bernhard, ki je takrat vodila gledišče „Renaissance“, je poskrbela uprizoritev in igrala glavno vlogo. Star junak, ki je bil čul o lepi princesinji v daljni deželi, se zamisli vanjo in sanja leta in leta o njeni lepoti. Ljubezni črv mu razjeda srce. Na duši in telesu potrta, se slednjič odloči opremiti ladjo ter potovati v daljne kraje, da pred smrtjo vsaj enkrat vidi svojo izvoljenko:

Vers sa chère inconnue il tenta le voyage,
Ne voulant pas ne pas avoir vu son visage.

In ogoreli pomorščaki, stari vojniki, ki ga spremljajo in čujejo govoriti o lepi ženi, se zaljubijo vsi vprek vanjo:

Tous rêvent la princesse, aspirant à la voir,
Et leurs férocités se laissent émouvoir.
La dame du poète, ils en ont fait leur dame;
On finit par aimer tout ce vers quoi l'on rame.

„La Princesse lointaine“ je jasen dokaz dejstvu, da je živel takrat Rostand, četudi le kratek čas, pod nordijskim vplivom. Parižani so z veseljem sprejeli lepo pesnitev, imenovali so jo literaren dogodek prve vrste, niso pa prikrivali, da je duh, ki veje iz nje, tuj, njim le težko umljiv. In bilo je resnih kritikov, ki so Rostandu odkrito svetovali, naj se čimpreje povrne iz težke severne megle nazaj pod

jasno francosko obnebjé. Kolike važnosti je bilo za nadaljnji razvoj Rostandov, da se takrat ni odtujil rodni zemlji, da se ni poibsenil, to se je kmalu potem pokazalo.

„La Samaritaine“, ki se je igrala kaki dve leti po „Princesse lointaine“, a jo je Rostand zasnoval skoro istočasno ž njo, je bila sicer še pod vidnim vplivom eksotizma. Čutna napaka te Rostandove drame je bila, da je v njej figuriral Krist s preneznatno vlogo. Dasi jo je kritika sprejela dosti ravnodušno, se je „Samaritanka“ vendar omilila občinstvu. Tudi zanjo si je pridobila velikih zaslug Sarah Bernhard — njeno pravo ime je Rosine Bernard —, ki igra v delih Rostandove prehodne dobe nekako isto vlogo kakor v spisih poznejših časov Coquelin. „Samaritanka“ je zadnje delo te dobe. Ž njo se pesnik poslovi od mladostnih sanj ter postane sam svoj in samonikel, Francoz po krvi in mozgu, ne šibek in malodušen, ampak rezek, jasen — „le poète de la Gloire, le poète du Panache“!

* * *

Le panache! — Mi Slovenci nimamo niti poštenega imena za to stvar, ker nimamo nobenega zmisla zanjo, kakor ga tudi Nemci nimajo. Seveda, na polhovki bi bila stvar čudna videti in tudi nemška zipfelmütze bi je ne prenesla. Nekaj donkišotskega, izključno romanskega leži v tem pojmu.

„Qu' est-ce que le panache?“ — pravi Edmond Rostand. — „Il ne suffit pas, pour en avoir, d'être un héros. Le panache n'est pas la grandeur, mais quelque chose qui s'ajoute à la grandeur, et qui bouge au-dessus d'elle. C' est quelque chose de voltigeant, d'excessif et d'un peu frisé . . . Le panache, c'est l'esprit de la bravoure.“

V tem znamenju so pisana vsa dela Rostandove zrele dobe. Ni jih mnogo. A eno samo med njimi zagotavlja svojemu stvaritelju častno mesto med nesmrtniki. To delo je „Cyrano de Bergerac“.

* * *

Dne 28. decembra 1897. leta je bila v pariškem „Théâtre de la Porte Saint-Martin“ premijera drame, ki je o njej zaman sanjala vsa romantična doba, kakor je bila nekdam vsa Renaissance zaman sanjala o Corneillovem „Cidu“. Morebiti v svetovni dramski literaturi ni dela, ki bi se moglo ponašati z uspehom, kakršnega je imel Rostandov „Cyrano“. Pri prvi predstavi je občinstvo vriskalo nav-

dušenja in Émile Faguet pripoveduje, da se je mestoma ploskalo doslovno vsakemu verzu posebe. Ni ga bilo večjega gledališča, ki bi ne bilo imelo svoje „sreče“ s „Cyranom“, in ni ga bilo karakterskega igralca v Franciji, ne v tujini, ki bi se ne bil potegoval za „vlogo z velikim nosom“. V par letih se je delo v tisku razpečalo v pol milijona izvodih, kar je za dramo velikansko število. Edmond Rostand je postal naenkrat slaven mož.

„Cyrano de Bergerac“ je heroična komedija, morebiti ne toliko dramatična kot teatralna — Francozi poleg dramatike zelo goje teatraliko — vseskozi duhovita, zabavna, v snovi in izrazu idealna. Njen junak je znani Molièrov prijatelj, učenec Gassendijev in protivnik Descartov, pisatelj satirično-fantastičnih pripovedk o potovanju na solnce in na luno, katerih najzanimivejša stran je Cyranovo naravskofilozofsko naziranje, ki se v njih zrcali. V teh pripovedkah treba iskati virov Voltairovemu „Micromegasu“ in znanim Swiftovim „Gullivers travels“. Rostandov Cyrano je predvsem duhovit posestnik velikanskega nosu, hud in nevaren duelant —

Fier comme un Scipion triplement Nasica.

Eno samo slabost ima: neozdravljivo je zaljubljen v lepo grofico Roxano. Zaradi svoje neprikupne vnanjosti pa se ji ne upa razodeti svojih čuvstev. Ginljive so besede, ki z njimi toži svojo bol tovarišu:

Regarde-moi, mon cher, et dis quelle espérance
Pourrait bien me laisser cette protubérance.
Oh! je ne me fais pas d'illusions! — Parbleu,
Oui, quelquefois je m'attendris dans le soir bleu:
J'entre en quelque jardin où l'heure se parfume.
Avec mon pauvre grand diable de nez, je hume:
L'avril, — je suis des yeux, sous un rayon d'argent
Au bras d'un cavalier quelque femme, en songeant
Que pour marcher à petits pas, dans de la lune,
Aussi moi j'aimerais au bras en avoir une;
Je m'exalte, j'oublie et j'aperçois soudain
L'ombre de mon profil sur le mur du jardin.

Ali si je mogoče misliti kaj bolj poetičnega, pristno francoskega, kakor so ti verzi? Brez joka in stoka, na originalen in zabaven način izvemo iz ust junaka samega, kaj ga teži. In kako originalna, dramatična je rešitev ljubavnega problema:

Il te faudrait de l'éloquence! . . . Je t'en prête:
Toi, du charme physique et vainqueur, prête m'en
Et faisons, à nous deux, un héros de roman . . .

Roxane n'aura pas de désillusions.
 Dis, veux-tu qu'à nous deux, nous la séduisons?
 Veux-tu sentir passer de mon pourpoint de buffle
 Dans ton pourpoint brodé l'âme que je t'insuffle? . . .
 C'est une expérience à tenter un poète:
 Veux-tu me compléter et que je te complète?
 Tu marcheras, j'irai dans l'ombre à ton côté;
 Je serai ton esprit, tu seras ma beauté.

Edmond Rostand je kakor njegov oče francoski odgojen Provençalec. Marseille je njegovo rodno mesto in tam je preživel svojo prvo mladost. Šele s petnajstim letom ga je oče poslal v Pariz, kjer je dovršil svoje študije v „Collège Stanislas“. Francoski heroizem Rostandov je vseskozi prepojen z mehkim provençalskim lirizmom. Ti dve komponenti opažamo v vseh Rostandovih dramskih delih. Vendar vobče prevladuje lirizem, morebiti le v „Cyrano“ ne, ki je med vsemi pesnikovimi značaji najbolj corneillski. Zanimivo je, da si je Rostand za svoje junake vedno izbiral žive modele. Sylvette v „Romanesques“ je njegova lastna žena, za „Daljno kraljično“ in za „Samaritanko“ mu je stala kot model Sarah Bernhard —

Reine de l'Attitude et Princesse des Gestes!

„Cyrano“ je pisal za slavnega Coquelina starejšega:

C'est à l'âme de Cyrano que je voulais dédier ce poème.
 Mais puisqu'elle a passé en vous, Coquelin, c'est à vous que je le dédie.

Kdor je videl Coquelina v tej vlogi, si Cyrano pač nikoli ne bo mogel drugačnega misliti.

* * *

Cyrano je bil vsekakor višek Rostandov. L'Aiglon, šestdejanjska drama v verzih, ki se je predstavljal tri leta po „Cyrano“, tega ne doseže, dasi jo odlikujejo vse vrline Rostandovega genija. Napoleonov sin, vojvoda Reichstadtski — L'Aiglon — je v Avstriji odgojen in mu je zgodovina njegovega očeta neznana. Izve jo po neki plesalki, ki jo ljubi, in sklene bežati, v nadi, da mu bo mogoče očetov prestol zopet pridobiti. Na Wagramskem polju ga dohite in par mesecev pozneje umrje. Najlepši je četrti akt, nekako epično zasnovan, poln svete resnobe in mogočnih učinkov. Štetj ga je treba med prve dramske stvaritve vseh časov in narodov.

(Konec prihodnjič.)

* * *

Edmond Rostand kot dramatik.

Friderik Juvančič.

(Konec.)

„Chantecler“! — Kdo ni čul njegove glasne pesmi?

Kaj je „Chantecler“? V svojem bistvu dramtiziran živalski epos, par lično zasnovanih basni, spretno združenih v obširno, morebiti celo preobširno celoto, ki učinkuje pred vsem s krasoto svojih liričnih mest, s fino, mestoma malo na široko razpredeno satiro in z briljantno verzifikacijo. Vsaka basen je seveda simbolizujoča in moralizujoča, tudi „Chanteclerove“ basni so. Motil bi se pa, kdor bi morebiti mislil, da je to delo prosta dramtizacija epizod iz srednjeveških „Aventures de Maître Renart et d'Ysengrin“. Rostandov „Chantecler“ je povsem moderno in samoniklo delo.

Tri vprašanja so se posebno razmotrivala zadnje dni, namreč: zakaj se je Rostand odločil za simbolizacijo in za tako težak način simbolizacije, način, ki se mu izza aristofanskih časov ni upal še noben dramatik do živega; dalje, kje je iskati inspiracije za „Chanteclera“, in sicer z ozirom na sujet in z ozirom na formo; slednjič, ali je Rostandovo moralizovanje potrebno in opravičeno.

Na nobeno teh vprašanj ni težko odgovoriti.

Zakaj se je Rostand poslužil ezopske simbolizacije? Iz istega vzroka kakor Aristofanes. Rostandu služijo ptice, ose in žabe prav na isti način, kakor so služile pred dvetisoč in toliko leti duhovitemu grškemu satiriku. Tudi Aristofanu ni bilo težko imenovati Kleona Kleona ali Evripida Evripida — kadar se mu je to zdelo umestno. Včasih pa je rajši generalizoval. In kaj je za tako generalizacijo prikladnejšega, tipičnejšega, kakor so živali s svojimi obče znanimi značaji, s svojimi vsakemu otroku znanimi vrlinami in slabostmi. Razen tega ne smemo pozabiti, da je hotel Rostand podati v svoji komediji verno sliko današnjih razmer, in sicer v verzih, kajti Rostand piše samo v verzih. In verzi se slabo čujejo, ako jih govori na odru gospod v fraku ali dama s klobukom „dernier cri“. Vsak historični kostum pa bi bil prestavil

milieu vsaj za sto, dvesto let nazaj, onemogočil bi rabo jezika, ki se govori danes v pariških salonih in na pariških boulevardih, ter preprečil žgočo ironizacijo modernega snobizma, demimondstva, skratka vsega, čemur je posvečenih v „Chantecleru“ toliko pikrih, a pravičnih besed. Rostand bi ne bil mogel najti boljše rešitve svojega problema, kakor jo je našel. Z ezopsko simbolizacijo je omogočil prosto gibanje kakor lirizmu tako sarkazmu, odprl je vrata najprostejši generalizaciji, obenem pa je pridobil za oči pestro, bujno sliko, ki učinkuje originalno in daje vsemu delu nekako klasičen značaj.

Kje je našel Rostand inspiracijo za svoje delo? Naivno bi bilo misliti, da ga je navdušilo edino kurje dvorišče poleg njegove vile v Cambu, dasi se je v svoji porednosti sam izrazil nasproti radovednim reporterjem, ki so ga sedem let nadlegovali zaradi „Chanteclera“, da je glavni vir njegovi komediji sosedovo gnojišče. Rostandov predmet je seveda moderna družba. Tudi Rostand je produkt milieuja. Na obliko „Chanteclera“ pa so vplivali trije časovno drug od drugega zelo oddaljeni faktorji: v prvi vrsti že imenovani srednjeveški „Roman de Renart“, v drugi Cyranova dela in v tretji Aristofanes.

Srednjeveški živalski epos pri nas že iz nemške književnosti vsakdo pozna. Manj znan utegne biti Cyrano de Bergerac, duhovit mislec sedemnajstega stoletja, katerega spise je bil Rostand zaradi svoje heroične komedije istega imena gotovo natančno študiral. V poštev hodi tu osobito Cyranova „Histoire comique des États et Empires du Soleil“, v kateri igrajo ptiči važno vlogo.

Cyrano je ptiče oboževal, bili so mu simbol prostosti in resnice. Za kar jih je posebno zavidal, to je letanje. Cyrano je bil menda med prvimi Francozi, ki so se — teoretično — bavili z izumom aeroplana. V Aristofanu je bil čital, da se je Sokrates s svojimi učenci — poredni grški komediograf ima namreč vso to družbo za nekoliko eksaltirano, prismuknjeno — izprehajal na letalnem stroju v oblakih. Čital je bil tudi o Kopernikovih in Galileijevih izumih. Kaj torej čuda, če se mu je rodila srčna želja priti na solnce ali vsaj na luno. Prvi skromni poizkus se mu ni obnesel. Napolnil je bil namreč pred solnčnim vzhodom veliko število med seboj zvezanih steklenic z roso in jih dobro zamašil. Pod vplivom solnčnih žarkov se je rosa hotela posušiti in je vzletela s steklenicami in Cyranom vred proti oblakom, dalj pa tudi ne. Sokratov duh, ki ga je bil menda Aristofanes v oblakih pozabil, je prinesel drznega aviatika zopet na zemljo nazaj. Druga

izumitev je bila boljša, modernim aeroplanom podobnejša. Ž njo je prišel Cyrano do lune in tudi do solnca. Na solncu pade v oblast ptičjih duhov, ki ga kot neznanega pritepenca postavijo pred poroto. Javna tožiteljica — pravkar z zemlje dospela obstreljena jerebica — se spominja, da je videla tam doli slična bitja z imenom ljudje. „To je kaj smešna družba“, — pripoveduje ptica — „družba, ki bi rada zaslužnjila ptičji rod. Ljudje sploh ne mislijo na drugo kakor na robstvo. Iz bojazni, da bi suženjstvo moglo nehati, prodajajo drug drugemu svoje pravice. Mladi so sužnji starih, ubogi bogatih, kmetje gospodov, knezi kraljev in kralji sami si krpajo postave, ki se jim jih je držati, samo da niso prosti in neodvisni. Iz strahu, da bi jim svoboda mogla nenadoma priti s kake strani, izumljajo ljudje bogove najrazličnejših vrst: zemeljske in podzemeljske, vodne in zračne, ognjene in lesene. Imajo se za nesmrtni, ne toliko iz bojazni do nebitja kakor iz strahu, da bi po smrti ne imeli nikake oblasti nad seboj.“

Cyranovi ptiči so torej govorili, govorili dosti duhovito, mnogo duhoviteje kakor ptiči v srednjeveškem živalskem romanu. Zato je več nego verjetno, da je Rostand v tej točki sledil svojemu klasičnemu kolegi, ki mu je bil par let poprej pomogel do nesmrtnosti in so mu njegove ideje morale biti že radi tega simpatične.

Iz Aristofana ima Rostand osobito žabe. Seveda jih upotreblja Aristofanes nekoliko drugače nego Rostand. Grški satirik meri z regljajočimi žabami na svoje brezokusne atenske someščane, ki nezmiselno ploskajo Evripidovim trivialnostim. Rostand si misli s svojimi krastačami banavze iz tolpe kritikastrov, ki bljujejo strup na slavčevo petje, ne toliko iz neumevanja kakor iz nevoščljivosti in hinavščine.

Zakaj Rostand moralizuje? Ali se moralizovanje sploh spodobi modernemu Francozu? Tako vprašujejo tisti, ki poznajo to delavno in žilavo ljudstvo samo z boulevardov in iz kavaren, tako vprašujejo osobito tudi tisti, ki se čutijo s krastačami zadete. Edmond Rostand je strogo resen umetnik v genru Molièrovem in Corneillevem. Skrajno zopni so mu izrastki modernega življenja, za katere ima francoski vokabular imena: snobisme, dandysme, demimonde . . .

„Chantecler“ je drama življenskega boja. Petelin je človek, ki živi za svoj poklic in ki ima zaupanje v samega sebe, v svojo moč. Pozabiti ne smemo, da stoji petelin v francoskem narodnem emblemu. Galski petelin je simbol viteštva, samozavesti, ljubezni do rodne zemlje:

Je ne chante jamais que lorsque mes huit griffes
 Ont trouvé, sarclant l'herbe et chassant les cailloux,
 La place où je parviens jusqu'au tuf noir et doux!
 Alors, mis en contact avec la bonne terre,
 Je chante! . . .

Chantecler ljubi vse, kar je domačega, narodnega, poštenega, in sovraži malodušnost, nizkost, lahkomiselnost, skratka vse, kar razkrajja in uničuje narodovo silo. Njegov „panache“ je rdeč:

. . . . mon panache est en chair!

Galski petelin ne poje, kadar solnce vzhaja, ampak solnce vzhaja in tema beži, ker on poje:

Et quand le ciel est gris, c'est que j'ai mal chanté!

Njegov klic je glasen, jasen, navdušen, zapovedovalen:

Obéis-moi! Je suis la Terre et le Travail!

Kako mogočno doni njegova Solnčna himna:

Je t'adore! Soleil! ô toi dont la lumière,
 Pour bénir chaque front et mûrir chaque miel,
 Entrant dans chaque fleur et dans chaque chaumière,
 Se divise et demeure entière
 Ainsi que l'amour maternel!

Gloire à toi sur les prés! Gloire à toi dans les vignes!
 Sois béni parmi l'herbe et contre les portails!
 Dans les yeux des lézards et sur les ailes des cygnes!
 O toi qui fais les grandes lignes
 Et qui fais les petits details!

Chanteclerovi protivniki so sove, mačke, nočna golazen sploh. Njih himna proslavlja smrt, kri, noč:

Vive la tendeuse des toiles,
 La grande nuit dont les étoiles
 Sont le seul tort,
 Car des regards sont inutiles
 Lorsqu'en nos ongles rétractiles
 Un col se tord!

Liki rdeča nit se vleče skozi dramo Kosov žvižg. Kos je zastopnik sterilne persiflaže, skepticizma, ironije. On ne veruje ne v Petelina, ne v njegovo petje, ne v Zemljo in ne v Solnce. V svojih kretnjah posnema lahkoživega Vrabca, toda Petelin ga zavrne:

Ah! tu veux l'imiter, ce fou qui fait des niches,
 Mais de l'Arc de Triomphe habite les corniches
 Et les trous de la barricade! Le Moineau
 Qui chante sous le plomb et rit devant la broche?
 Il faut savoir mourir pour s'appeler Gavroche!

Lepa Fazanka je Chanteclerov zli duh. Na njej ni nič solidnega, francoskega. Nekam orientalske manire ima in ž njimi spravi Chanteclera za nekaj časa docela iz ravnotežja, na rob propada. Nji na ljubo gre Petelin k naduti Pegatki v gostje, kjer se iz njega norčujejo, kjer ga malone uničijo.

Pegatka je demimondka velikega stila. Vse, kar ima svet namišljeno duhovitega, visokonosega in našemljenega, se shaja pri nji. Njen salon je torišče „d'une élite kaléidoscopiquement cosmopolite“. Pred vsemi treba omeniti gizdavega Pava, ki je največji snob v deželi in govori navadnim ljudem neumljiv žargon:

Je suis Prêtre-Pétrone et Mécène-Messie,
 Volatile volatilisateur de mots,
 Et que, juge gemmé, j'aime, emmi mes émaux,
 Représenter ce Goût dont je suis

Odlična družba najplemenitejših petelinov se je bila odzvala Pegatkinemu povabilu. Prišli so iz daljne Kine, iz Indije, iz Rusije:

. Oh! l'âme slave!

Ta je brez repa, oni brez podbradka. Tretjega predstavijo:

Le Coq sans croupion!

In navdušena Pegatka zakokodajska, vsa iz sebe:

. Il n'a pas de derrière!
 C'est le couronnement de toute ma carrière!

Seveda prisegajo visoki prišleci na različno vero, pripadajo različnim „šolam“. Ta poje kikiriki, oni kokoriko:

On est cocoriquiste ou bien kikiriquiste!

Vsi bi radi vedeli, kakšnega prepričanja je Chantecler. Mlad dandy ga izziva:

Le seul vrai chant français, c'est Coquedodledow!

Kozmopolit pa dostavi:

Et moi, je mêle tout: Cocaricocacou!

Užaljen zdihne Chantecler:

Qu' est-ce que ces Chinois, ces Turcs et ces Arabes
 Sont arrivés à faire avec quatre syllabes?

Žolna je zastopnica tesnosrčne profesorske kritike. Njen govor je učen:

Les oiseaux parlent grec depuis Aristophane.

Zanimiv je prizor v gozdu, kjer stojita Petelin in Fazanka pod otlim drevesom, iz katerega moli dolgi Žolnin kljun. Fazanka, ljubosumna na Jutranjo zarjo, ki je Petelin ne more pozabiti, ga kara:

Plus qu'Elle je voudrais que tu m' adores!

Le Pivert.

. Rasses!

La Faisane.

. . . . Il met trop son bec entre l'arbre et l'écorce;
Mais c'est un grand savant, très fort

Med prizori, ki se dosti dobro čitajo, ki so pa pri estetično čuteči pariški publiko provzročili glasan protest, treba omeniti prizor v četrtem aktu, kjer cedijo Krastače svojo slino na korenine drevesa, ki na njem prepeva Slavec:

Le Rossignol.

Je chante! Car les ciels trop beaux
Le soir qui tient, dans la venelle,

Les Crapauds.

C'est nous qui sommes les Crapauds,
Nous crevons dans nos vieilles peaux!

— — — — —
. . . . Engluons l'écorce avec nos petits bras
Et bavons sur le pied de l'arbre

* * *

„Cyra“ „Chantecler“ gotovo ne doseže, ali ž njim ga tudi v nobenem oziru ne gre primerjati. „Chantecler“ se bo brezdvomno vedno gladkeje čital kakor pa v gledišču poslušal. Rostand ga je bil izpočetka tudi izključno kot knjižno dramo zasnoval. Kot teatralika z dušo in telesom pa ga je mikalo spraviti delo vendarle na oder in priznati se mora, da se mu drzni poizkus ni slabo posrečil.

Eno pa je treba poudarjati: „Chantecler“ zahteva od umetnika in od gledalca zelo mnogo in more njegova uprizoritev le potem uspeti, ako so vse vloge v rokah izurjenih igralcev in ako se je bila igra v celoti in v podrobnostih skrbno pripravila. V pariškem „Théâtre de la Porte Saint-Martin“, kjer nastopa v „Chantecleru“ do dvesto oseb, kjer se je zanj malone ves oder prenovil in so stroški za prvo uprizoritev znašali nad pol milijona frankov, kajti

tehnične priprave zanjo so se vršile dve leti in so se bavili z izumom kostumov, s slikanjem dekoracij i. t. d. prvi francoski umetniki teh strok, — v tem gledališču polni živalska drama izza svoje premijere, ki se je vršila dne 7. februarja t. l., vsak večer hišo. Žalibog pa je Rostand dovolil uprizarjanje „Chanteclera“ še nekim potujočim družbam, ki z nezadostnimi sredstvi in brez potrebnih priprav v zgolj spekulativne svrhe prirejajo predstave te izredno težke drame od mesta do mesta. O kaki umetniški vrednosti teh predstav iz obrazloženih vzrokov seveda ne more biti govora. Propasti bi morale, tudi ako bi se vršile pred literarno in jezikovno boljje naobraženo publiko, nego je ona, ki ob takih prilikah polni gledališča nemških in drugih mest.

Med najbolje uspele točke drame spada krasni prolog, ki ga spremlja pri zakritem odru ves scenski aparat in ki zahteva že sam izvajanje, kakršno morejo podati le najboljša gledišča. Dejanje teče najlepše v prvem aktu, v katerem čujemo veličastno „Himno na Solnce“. V drugem aktu je nepopisno lepo izveden prizor solnčnega vzhoda, ki po soglasni sodbi francoskih kritikov nima vrstnika v dramski literaturi. Skoro vse tretje in začetek četrtega dejanja je izpolnil pesnik s satiro, ki je že pri glavni skušnji publiko nekoliko utrudila in ki jo je bilo treba za premijero spraviti v prave meje. Nimium nocet! Druga polovica četrtega dejanja se zopet povzpne v zračne višine Rostandove lirike in dostojno zaključi pomembno delo.

Z naslovno vlogo je imel Rostand nesrečo, ker je starejši Coquelin, za katerega je bila pisana, med pripravami za skušnjo nenadoma umrl, ne da bi bil za svojo stroko zapustil na Francoskem istovrednega naslednika. Rostand je mislil nekaj časa na Féraudyja, pozneje pa se je odločil za Guitryja, ki je v liričnih momentih izboren, sicer pa seveda ne doseza Coquelina.

„Chantecler“ se že prevaja na razne kulturne jezike, vendar je dvomljivo, ali se bo dalo to v ideji in izrazu tako specifično francosko delo kdaj z užitkom čitati v kaki nefrancoski prireditvi. Prelagatelj, ki pesnika ne bo dosegel, pa naj se tolaži z besedami, ki jih je zapisal Edmond Rostand, čuteč, da ni dosegel samega sebe:

Sache donc cette triste et rassurante chose
Que nul, Coq du matin ou Rossignol du soir,
N'a tout à fait le chant qu'il rêverait d'avoir!

